

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย “รูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนบ้านไตรรัตน์ ตำบลนิคมพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์หนี้สินและเงื่อนไขปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดหนี้สินของชุมชนบ้านร่วมไตรรัตน์และเพื่อหารูปแบบ/วิธีการในการจัดการและปรับโครงสร้างหนี้สินของชุมชนบ้านร่วมไตรรัตน์อย่างมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินอย่างยั่งยืน โดยให้รูปแบบการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กำหนดการศึกษาเป็น 2 ระยะ โดยในระยะที่ 1 เป็นการสรุปผลความก้าวหน้าในระยะที่ 1 เนื้อหารายละเอียดเป็นเรื่องผลการเตรียมความพร้อมของทีมวิจัยพื้นที่และชุมชนและผลการจัดทำบัญชีครัวเรือนและวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

ทีมกลางและทีมพื้นที่ได้ร่วมกันจัดกระบวนการเรียนรู้ในหมู่บ้านตั้งแต่การชี้แจงโครงการสร้างความเข้าใจให้กับสมาชิกในชุมชนให้ความรู้ในการจัดทำบัญชีครัวเรือน แต่หลังจากดำเนินงานจนครบระยะที่ 1 (6 เดือน) ตั้งแต่วันที่ 1 เดือนกรกฎาคม 2548 ถึงวันที่ 31 เดือนธันวาคม 2548 พบว่าทีมพื้นที่ขาดการเคลื่อนไหวงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องจึงได้มีการกลับมาทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมา ทำให้ทีมพื้นที่จึงมีความประสงค์ขอขยายระยะเวลาการทำงานเพิ่มอีก 3 เดือน (ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2549 ถึง วันที่ 31 มีนาคม 2549) โดยเริ่มจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้อีกครั้งและนำบทเรียนที่ได้มาปรับเปลี่ยนรูปแบบการขับเคลื่อนงานเริ่มจากการหาผู้ที่สนใจเข้าร่วมซึ่งมีจำนวน 33 คน (รวมทีมพื้นที่) และมีการเพิ่มจำนวนทีมพื้นที่จากเดิม 6 คน เพิ่มเป็น 11 คน ทีมงานมีการนำบัญชีครัวเรือนมาสรุปและร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลจากบัญชีครัวเรือน แนวโน้มการเคลื่อนไหวงานของบ้านร่วมไตรรัตน์น่าจะดีขึ้นกว่าเดิมเนื่องจากมีทีมงานที่หลากหลายทั้ง อบต.,ผู้ใหญ่บ้าน,ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน,พนักงานบริษัท, รวมทั้งการให้ความร่วมมือของชาวบ้านบ้านร่วมไตรรัตน์ทุกคนที่มีความสนใจในโครงการนี้ อย่างไรก็ตามแม้ว่าช่วงแรกนี้บ้านร่วมไตรรัตน์จะก้าวหน้ากว่าพื้นที่อื่นแต่ก็ถือเป็นการสร้างพื้นฐานกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มข้นเพื่อการก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืน

1 ปี 3 เดือน กับการทำงานที่ผ่านมา ทีมพื้นที่และสมาชิกภายในชุมชนทราบข้อมูลเกี่ยวกับสถานะหนี้สินของสมาชิกภายในชุมชนจากการสำรวจหนี้สินครั้งแรก 64 ครัวเรือนมีหนี้สินรวม 11,819,180 บาท และจากการสำรวจหนี้สินครั้งที่สอง 33 ครัวเรือน มีหนี้สินรวม 4,703,961 บาท (29 ครัวเรือนมีหนี้สิน และอีก 4 ครัวเรือนไม่มีหนี้สิน) มีการปรับเปลี่ยนกลุ่มเป้าหมายมีการลองผิดลองถูกกันมาหลายครั้ง จนกลุ่มเป้าหมายเริ่มนิ่ง คือ 33 ครัวเรือน และกระบวนการเคลื่อนไหวงานในพื้นที่โดยแบ่งทีมวิจัยพื้นที่ดูแลตามกลุ่มของตนซึ่งได้แบ่งตามความเป็นเครือญาติและตามบ้านใกล้เคียง การมีเวทีพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอทั้งในส่วนของเวทีแลกเปลี่ยนการทำบัญชีครัวเรือนและวิเคราะห์ข้อมูล และเวทีการทบทวนการทำงานของทีมวิจัยพื้นที่เอง ซึ่งก็อาศัยเวลาช่วงกลางคืนได้มานั่งพูดคุยหารื้อกัน

การจัดกระบวนการเรียนรู้และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในการดำเนินงาน โดยยึดแบบการทำบัญชีครัวเรือนพบว่าครอบครัวที่เข้าร่วมเวทีหลายคน เช่น สมาชิกในครอบครัวมีการแลกเปลี่ยนกันมาร่วมเวที ครอบครัวนั้นจะเข้าถึงกระบวนการเรียนรู้และการวิเคราะห์ข้อมูลจากการทำบัญชีและสามารถลดรายจ่ายได้

ในการดำเนินงานช่วงนี้ทีมพื้นที่และทีมกลางได้แบ่งงานออกเป็นช่วง คือ ในเดือนเมษายน พฤษภาคม จะเน้นให้ผู้เข้าร่วมโครงการมองที่ประโยชน์ของการทำบัญชี การนำข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนมาวิเคราะห์เพื่อหาเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดค่าใช้จ่าย จากนั้นเป็นการหาแนวทางร่วมกันในการลดรายจ่าย สิ่งที่สำคัญ คือ การแลกเปลี่ยนวิธีการลดรายจ่ายของแต่ละครอบครัวนั้น เป็นแนวทางให้ครอบครัวที่ยังไม่มีแนวทางเอาไปปรับใช้กับตนเองได้

การจัดการกลุ่มทำบัญชีครัวเรือนทั้ง 33 ครอบครัว แยกเป็น 8 กลุ่มย่อยในพื้นที่ด้านการจัดการ และติดตามง่ายคือ ทีมติดตามที่หัวหน้ากลุ่ม และหัวหน้ากลุ่มที่รับผิดชอบไม่เกิน 5 คนต่อกลุ่มก็จะลงไปติดตามและทำความเข้าใจกับกลุ่ม การแบ่งกลุ่มนั้นจะเอาความเป็นเพื่อนบ้าน บ้านใกล้เคียงเป็นหลัก

อย่างไรก็ตามการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อเป็นข้อมูลให้กับตนเองเพื่อเป็นแนวทางในการลดรายจ่าย สิ่งที่สำคัญ คือ การเอาข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาสาเหตุและแนวทางร่วมกันของคนในครอบครัวถือเป็นสิ่งสำคัญ การหนุนเสริมจากทีมวิจัยพื้นที่และทีมกลางเป็นเพียงที่เลี้ยงเท่านั้น ครอบครัวคือส่วนที่สำคัญ ถ้าทุกคนในครอบครัวทำบัญชีร่วมกัน มีกระบวนการเรียนรู้ก็จะมีแนวทางร่วมกันเพื่อลดสถานะหนี้สิน

การเคลื่อนงานที่ผ่านมาสิ่งที่เกิดขึ้น คือ การเกาะเกี่ยวกันของกลุ่มคนทำบัญชีครัวเรือน เกิดกิจกรรมที่คนได้พบปะพูดคุยกันได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน และที่สำคัญมีหลายคนที่มีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและพฤติกรรมการใช้ชีวิตไปในทางที่ดีขึ้น คือ รู้จักใช้ชีวิตอย่างรู้เท่าทันและเหมาะสมตามสถานภาพทางการเงินของครอบครัว หลายครอบครัวมีการพูดคุยช่วยเหลือกันมากขึ้นโดยเฉพาะช่วงการนั่งคุยกันตอนเย็นและจดบันทึกค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน

ซึ่งการดำเนินงานในระยะต่อไปเริ่มเห็นกิจกรรมที่ทีมวิจัยได้ร่วมกันสะท้อนสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจนได้แนวทางการดำเนินกิจกรรมในระยะที่ 2 คือ ต้นเวทีของเยาวชนและการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ที่สำคัญการขยายผลแนวคิดสู่สมาชิกในชุมชนบ้านร่มไทรรัตนซึ่งที่ผ่านมาก็ไม่ได้ปิดกัน ใครที่สนใจและพร้อมก็เข้ามาร่วมเรียนรู้ได้ทุกเมื่อ โดยเครื่องมือตัวหนึ่งที่จะใช้ คือ การนำบุคคลที่มีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและพฤติกรรมในชุมชนได้มาบอกเล่าแลกเปลี่ยนในเวทีงานวิจัยเพื่อเป็นแรงกระตุ้นและเป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมให้คนอื่นได้เรียนรู้กันไป

สิ่งต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยบ้านร่มไทรรัตนได้เรียนรู้จากการดำเนินงานและการปรับเปลี่ยนกิจกรรมตามสถานการณ์ของชุมชนนั้น จะเป็นกระจกที่สะท้อนการทำงานที่ผ่านมาและทีมจะได้มีการเตรียมพร้อมสำหรับการดำเนินงานในระยะต่อไป ซึ่งทีมวิจัยและสมาชิกชุมชนบ้านร่มไทรรัตนก็พร้อมที่จะเคลื่อนงานต่อไปเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป